

Çelik, S. (2026). Kamusal alanın politik coğrafyası: Meydanların sosyo-mekânsal anlamları ve eleştirisi. *Tur. J. Sop. Urb. St.* 2026. 1 – 16
<https://doi.org/10.5281/zenodo.21337667>

Kamusal alanın politik coğrafyası: Meydanların sosyo-mekânsal anlamları ve eleştirisi

 Serkan Çelik¹ 

Öz

Bu makale, modern kentsel mekânın en simgesel kamusal alanları arasında yer alan meydanları, kamusal alanın politik coğrafyası çerçevesinde eleştirel bir perspektifle incelemektedir. Meydanlar, sıklıkla karşılaşma, temsiliyet ve kolektif yaşamın doğal ve nötr sahneleri olarak kavramsallaştırılmakta, sosyo-mekânsal bir sistem olarak ekonomik, politik ve toplumsal işlevlere sahip kamusal alanlar olarak anlaşılmaktadır. Meydanlar, toplumsal gruplar için birçok işleve sahip olmasının yanında, iktidar ilişkilerinin görünürlük kazandığı, kamusal meşruiyetin üretildiği ve toplumsal düzenin sembolik olarak yeniden kurulduğu çatışmalı mekânlar olarak da işlev görmektedir. Bu nedenle meydanlar, aynı zamanda devletin düzenleyici pratikleri, güvenlik rejimleri ve toplumsal hareketlerin müdahaleleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilen politik coğrafyalar olarak da ele alınmaktadır. Bu çalışma, üç temel çıkış noktası üzerinden meydanların sosyo-politik ve çatışmacı karakterini analiz etmeyi amaçlamaktadır: kamusal alanın eleştirel analizi, mekânın üretimi yaklaşımı ve ilişkisel mekân anlayışı. Eleştirel kentsel teori içerisinde konumlanan bu kuramlar altında meydanların, tarihsel, sosyo-politik ve mekânsal ilişkiler içinde üretilen, çok işlevli ve çatışmalı mekânlar olduğu ileri sürülmektedir. Özellikle modern dönemde, birçok toplumda ulus-devlet inşa etme süreçleri ve modernleşme süreçleriyle birlikte meydanların, iktidarın temsili, kamusal alanın sınırlarının çizilmesi ve kolektif kimliklerin inşasında merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada meydanlar, ilk olarak tarih boyunca çok işlevli kamusal merkezler, kolektif hafızanın maddi olarak yerleştiği hafıza mekânları ve nihai olarak farklı toplumsal aktörler arasında müzakere ve çatışmanın yoğunlaştığı politik alanlar olarak ele alınmaktadır. Bu makalenin amacı, meydanların hem egemen temsil rejimlerinin sahnesi hem de karşı-kamusal alanların ortaya çıktığı özgül mekânlar olduğunu ilgili literatürden hareketle tarihsel, politik ve toplumsal örneklerle teorik olarak incelemektir. Aynı zamanda bu çalışma, meydanları yalnızca karşılaşma, toplanma ve kolektif temsiliyet olarak işlevselleştiren çalışmalara eleştiriler yönelterek meydanların çatışmacı karakterini vurgulamayı hedeflemektedir. Böylece meydanları, bir kamusal alan olarak yeniden düşünmeyi önererek meydanları modern kentlerde politik coğrafyanın temel bileşenlerinden biri olarak tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kamusal Alan, Meydan, Politik Coğrafya, İlişkisel, Çatışma

The political geography of public space: The socio-spatial meanings and critique of squares

Abstract

This article critically examines squares as one of the most emblematic public spaces of the modern urban realm, within the framework of the political geography of public space. Squares are often conceptualized as natural and neutral arenas of encounter, representation, and collective life, and are understood as socio-spatial systems that perform economic, political, and social functions as public spaces. In addition to serving multiple functions for various social groups, squares also operate as contested spaces where relations of power become visible, public legitimacy is produced, and the symbolic reconstitution of social order takes place. For this reason, squares are also approached as political geographies that are continuously reproduced through the regulatory practices of the state, security regimes, and interventions by social movements. This study aims to analyze the socio-

¹ Corresponded Author, PhD Candidate Research Assistant, Afyon Kocatepe University, E-mail: celik.sserkan@gmail.com

political and conflictual character of squares through three main theoretical entry points: the critical analysis of public space, the production of space approach, and relational conceptions of space. Positioned within critical urban theory, these frameworks argue that squares are multi-functional and contested spaces produced through historical, socio-political, and spatial relations. In particular, it is emphasized that in the modern era, especially in the context of nation-state building processes and modernization across many societies, squares have played a central role in the representation of power, the delimitation of the boundaries of publicity, and the construction of collective identities. In this study, squares are first addressed as multifunctional public centers throughout history, secondly as sites of memory where collective remembrance is materially inscribed, and finally as political arenas where negotiation and conflict among different social actors intensify. The aim of this article is to examine, drawing on relevant literature, the extent to which squares function both as stages of dominant regimes of representation and as sites where counter-publics emerge, through historical, political, and social examples. At the same time, this study critically engages with approaches that reduce squares merely to spaces of encounter, gathering, and collective representation, and instead emphasizes their conflictual character. In doing so, it seeks to rethink squares as public spaces and to open up discussion of them as fundamental components of political geography in modern cities.

Keywords

Public Space, Square, Political Geography, Reflexivity, Conflict

Giriş

Modern kentlerin en görünür ve simgesel kamusal alanları arasında yer alan meydanlar, tarihsel olarak bir kentsel planlama modeli, karşılaşma alanları, iktidarın temsili, toplumsal hafızanın yeniden üretilmesi ve kamusal alanın sınırlarının çizilmesi gibi çoklu süreçlerde merkezi bir rol oynamaktadır. Antik agoralardan modern ulus-devletin tören alanlarına uzanan tarihsel süreklilik içinde meydanlar, kamusal alanın maddi biçim kazandığı, siyasal meşruiyetin sahnelendiği ve kolektif kimliklerin üretildiği mekânsal düğüm noktaları olarak işlev görmüştür. Şehrin, bütün hareketliliği ya da durağanlığı meydanlarda simgelenmekte, toplumun kolektif hafızası ve kültürel birikimi meydanlarda hayat bulmaktadır. Başka bir ifadeyle, şehre dair en sade, öz ve sembolik bilgi meydanlarda kendini göstermektedir. Meydanlar, şehrin en büyük 'sahnesi' olmaları nedeniyle en geniş ölçekte etkileşim ve mübadele bu alanın akışkan ve hareketli doğasında meydana gelmektedir. Bunun yanında, meydanlar tüm toplumsal etkileşim türlerinin sıkıştığı bir alan olduğu için sembolik mekânlar burada yoğunlaşmaktadır. Sanat, edebiyat ve mimarinin en açık biçimde sergilenebileceği ve tanıtılabileceği alanlar meydanlardır, başka bir ifadeyle toplum ve tarihe dair ne varsa *meydandadır*. Agoradan foruma, piazza'dan square'e, platz'dan çarşıya kadar bütün kültürlerde dile gelen anlam, kamusal yaşamın, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatın canlı bir şekilde aktığı meydanlara karşılık gelmektedir.

Bu tarihsel ve sembolik yoğunluk, meydanları yalnızca kamusal yaşamın sahnesi olmanın ötesine taşımaktadır. Meydanlar, toplumsal tarih içerisinde birçok bağlamda kamusal alanın inşa edildiği, sınırlandırıldığı ve müzakere edildiği politik mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Kamusal alanın politik coğrafyasını merkeze alan bu çalışma, meydanları farklı toplumsal aktörlerin, söylemlerin ve pratiklerin karşı karşıya geldiği, çatıştığı ve uzlaştığı ilişkisel süreçler olarak ele almaktadır. Bu bağlamda meydanların planlanma biçimleri, temsil rejimleri ve gündelik kullanımları, toplumsal tabakalaşma, devlet iktidarı, sermaye ilişkileri ve toplumsal hareketler arasındaki güç mücadelelerinin mekânsal olarak yoğunlaştığı alanlar olarak okunmaktadır. Bu çerçevede bir kamusal alan olarak meydanlar, farklı toplumsal aktörlerin birbiriyle karşılaştığı, kamusal alanın ve sosyo-kültürel alışverişlerin gerçekleştiği işlevsel nötr alanlar olmanın yanında iktidar ilişkilerinin görünür hâle geldiği, meşruiyet mücadelelerinin sahnelendiği, toplumsal çatışmaların yoğunlaştığı ve kolektif hafızanın mekânsal olarak kurulduğu politik ve sembolik mekânlar olarak da öne çıkmaktadır. Bu makale, meydanların sosyo-mekânsal anlamlarını eleştirel bir perspektifle inceleyerek kamusal alanın üretiminin tarihsel, politik ve bağlamsal niteliğini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Meydanları eleştirel bir yaklaşımla ele almak, eleştirel kentsel teoriden hareketle kentsel mekânın düzenlenmesinde demokratik, katılımcı ve eşitlikçi anaakım yaklaşımların ötesine geçerek, mekânın ve özellikle meydanların baskı, çatışma ve iktidar/sermaye araçlarının eşitsiz bir şekilde dağıtıldığı alanlar olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışmada meydanlar, bir yandan egemen ideolojilerin ve resmî temsillerin sahnelendiği mekânlar olarak değerlendirilirken diğer yandan bu temsillere itiraz eden karşı-kamusal alanların, alternatif söylemlerin ve kolektif eylem biçimlerinin ortaya çıktığı özgül alanlar olarak tartışılmaktadır. Bu bağlamda bu makale, meydanların tüm toplumsal sınıflar tarafından eşit bir şekilde erişilebilen, tüm kamusal alanın biçimlerinin sergilenebildiği ve işlevsel alanlar olarak değerlendirmesini eleştirerek meydanları farklı toplumsal aktörlerin söylem ve pratiklerinin çatıştığı bir alan olarak analiz etmeyi tercih etmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Meydanlar, kent içinde çevresindeki yapı kütleleri, sokak ağları ve kamusal işlevlerle tanımlanan, erişilebilirliği yüksek, açık ve ortak kullanıma konu olan kentsel bir boşluk olarak tanımlanabilir. Ancak bu boşluk yalnızca fiziksel bir açıklık değil, toplumsal etkileşimlerin, karşılaşmaların, dolaşımın, ticaretin, törenlerin ve siyasal görünürlüğün gerçekleştiği bir kamusal yaşam alanına karşılık gelmektedir. Modern kentsel mekânın en görünür ve simgesel kamusal alanlarından biri olarak meydanlar, çoklu işlev ve anlamlara sahip olmaları nedeniyle dolaşım ve karşılaşma alanları olmasının yanı sıra iktidar ilişkilerinin görünürlük kazandığı, kolektif kimlik mücadelelerinin yaşandığı, siyasal talep ve çatışmaların sahnelendiği ve toplumsal hafızanın yeniden üretildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır (Madanipour, 1996; Low, 2000; Habermas, 2002; Jacobs, 2011; Sennett, 2013). Meydanlar yalnızca teknik bir kentsel planlama stratejisi olmanın yanında toplumsal ve politik olarak belirlenen, güç ve iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilen ve toplumsal kimlik ve bellek tarafından anlamlandırılan kamusal alanlardır. Bu yönüyle meydanların, kamusal alanın kendiliğinden tezahür ettiği nötr mekânlar olarak anlaşılması güçtür. Buna karşılık meydanlar, iktidar ilişkileri, sembolik temsiller, sınıf çatışmaları ve toplumsal mücadeleler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilen sosyo-politik alanlardır. Bu çerçevede meydanlar, kamusal alanın sınırlarının sürekli olarak müzakere edildiği, meşru ve gayrimeşru söylem, özne ve pratiklerin üretildiği ve yeniden düzenlendiği çatışmalı mekânsal süreçler olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte, meydanların belirli sosyo-politik ve sosyo-kültürel bağlamlar içinde kurulan, dönüştürülen ve çoğu zaman araçsallaştırılan mekânsal biçimler olduğu vurgulanmalıdır. Buna göre meydanlar, iktidar ilişkilerinin, meşruluk taleplerinin, toplumsal mücadelelerin, hegemonya projelerinin ve karşı-kamusalılıkların mekânsal olarak cisimleştiği ve aynı zamanda sınıfsal ilişkiler, kültürel kodlar, tarihsel hafızalar ve gündelik pratikler tarafından şekillendirilen sosyolojik olarak gömülü mekânlardır (Köker, 2004: s. 314; Kalaycı, 2013: s. 3-4). Bu nedenle meydanların kullanımı, temsili ve anlamı, içinde yer aldıkları toplumsal bağlama gömülü bir şekilde onu kuşatan güç ilişkilerinin, kolektif deneyimlerin ve toplumsal çatışmaların mekânsal bir yoğunlaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Meydanların bu sosyo-politik karakteri, kent tarihi boyunca öne çıkan bir olgu olmakla birlikte meydanlar tarihsel olarak toplumsal alanın billurlaştığı özgül düğüm noktaları olarak kavramsallaştırılabilir. Bu perspektiften bakıldığında, meydanlar tarihsel, politik ve sosyo-kültürel bağlamına içkin bir şekilde ele alınarak değerlendirilmelidir.

Meydanların sosyo-politik bağlama gömülü oluşunu temellendirmek için üç temel çıkış noktası belirlenmiştir: kamusal alanın eleştirel analizi, mekânın üretimi yaklaşımı ve ilişkisel mekân anlayışı. Bu üç yaklaşımı, kentsel mekânı “tarihsel olarak üretilmiş, güç ilişkileriyle şekillenmiş ve dönüştürülebilir bir toplumsal alan olarak” tanımlayan eleştirel kentsel teoriye dayanarak genişletmek de mümkündür (Brenner, 2009; Roy, 2016).² Meydanların kamusal alan olarak nitelendirilmesi, *kamusal alan* kavramının muğlak ve tartışmalı tanımlarını incelemeyi gerektirmektedir. Çoğunlukla demokrasi ile birlikte ortaya çıktığı düşünülen kamusal alan, karşıt tartışmalarla bir kamuoyunun ortaya çıkışını destekleyen, devlet ve sivil toplum arasındaki aracılık alanıdır. Kamusal alan, “domestik olmayan mekanlar bütünü, halkın toplandığı fiziksel yerler, politik tartışmaların gerçekleştirildiği medyatik alanlar ve aleniyet ilkesine tabi olan demokratik talepler” gibi farklı kabullere de gönderme yapmaktadır. Dacheux’un (2012: s. 21) tanımına göre kamusal alan, yurttaşların tartışabildiği, bir fikir sahibi olabilmek ve politik iktidarı uygulayacak kişileri seçmek için ihtiyaç duyulan politik enformasyona eriştikleri bir araç, farklı etnik ve dinsel cemaatlerin ortak politik bir topluluk oluşturmak amacıyla ilişki kurdukları yer ve politik aktörlerin sahne aldıkları ve kamusal sorunların görünür kılındığı alandır. Buna göre kamusal alan, bir kurum olarak işlemez, tüm aktörlere açık olan potansiyel bir alandır ve toplumsal olarak sürekli devinen bir yapıdadır. Dahası, kamusal alan, iktidar ve sermaye konusundaki çıkar çatışmalarının formüle edildiği ve kolektiviteden doğmuş sorunların ele alınıp işlendiği yerdir. Habermas (2002) tarafından kamusal ikinin birlikte müzakere edildiği, kamusal sorunların tartışıldığı, akılcı bir iletişim aracılığıyla evrensel normlara dayalı bir konsensüs oluşturma imkânı sunan bir alan olarak tanımlanan kamusal alan, Sennett’in (2013) çözümlemesinde özel duyguların ve özel alanın sergilenmesi sonucunda bir çöküş ile karşı karşıya kalmaktadır.

2 Eleştirel kentsel teori, kentsel mekânın bütününe ve her bir tikel formuna yönelik “anaakım” açıklama ve kuramlaştırma çabalarına karşılık ekonomik, politik ve toplumsal düzlemlerde ilişkisellik ve gömülülük eksenli bir bakış açısı geliştirmektedir. Makro ölçekte gezegensel kentleşme eğiliminin, eşitsiz ve dağınık coğrafyalarıyla birlikte düşünüldüğünde kentlerde üretilen her bir form, tarihsel olarak üretilen, sermaye, devlet ve toplumsal güç ilişkileri tarafından şekillendirilen ve bu nedenle de mücadeleler yoluyla dönüştürülebilir bir toplumsal alan olarak kavranmaktadır. Bu çalışmada meydanlara yönelik eleştirel kentsel teori kapsamında geliştirilen kuramlardan yararlanılacak olup bu yaklaşımın temel argümanları makalenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Detaylı tartışma için bkz: Fraser, 1985; Brenner, 2009; Roy, 2016.

Kamusal alan özellikle Habermas düşüncesinde, bir ideal tip olarak yurttaşlar arasında eleştirel ve rasyonel tartışmalar yoluyla iletişim sağlayan, homojen ve tekçi bir alan olarak kavramsallaştırılmıştır ve sıklıkla eleştirilmiştir. Kamusal alanın rasyonel, çoğulcu ve demokratik yaklaşımlarına karşın, Dechaux'un (2012: s. 22) tespitine göre kırılğan bir yapı olan kamusal alan, evrensel olması istenen ancak eşitsiz olan bir alandır. Başka bir ifadeyle, kamusal alan herkesin giremediği, bu alanda birbiriyle karşılaşan bireylerin aynı çıkar, politik yetkinlik ve toplumsal ağırlıklara sahip olmadığı bir alanı ifade etmektedir. Dolayısıyla, kamusal alanın akılcı, kamuya açık, etkileşim odaklı ve liberal tanımlamaları kamusal alanları tarif etmekte yetersiz kalmakta, eşitsizlik, farklılığa kapalılık, baskı ve şiddet gibi unsurlarla da biçimlenen çatışmalı, hiyerarşik ve dışlayıcı toplumsal ilişkileri hesaba katmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Nancy Fraser, çoğulcu ve rasyonel kamusal alan modelinin tekil ve kapsayıcı bir bütün olarak düşünülmemeyeceğini, aksine egemen kamusalılıkların dışında kalan toplumsal grupların kendi söylemsel alanlarını ürettikleri "karşıt kamusalılıklar"ın varlığını vurgulamıştır. Bu vurgu, tekil ve bütünleştirici kamusal alan yaklaşımlarının aksine kamusal alanda çoklu taleplerin ve buna bağlı olarak çatışmacı bir kamusal alanın varlığına işaret etmektedir (Fraser, 1990). Oskar Negt ve Alexander Kluge ise burjuva kamusal alanının emekçi sınıfların gündelik deneyimlerini, ihtiyaçlarını ve siyasal ifade biçimlerini dışladığını ileri sürerek, proletaryaya özgü alternatif kamusalılık biçimlerine dikkat çekmiştir (Negt ve Kluge, 1993 [1972]). Seyla Benhabib ile Joan Landes başta olmak üzere feminist kuramcılar ise kamusal alanın görünürde evrensel olmasına karşın tarihsel olarak erkek deneyimleri etrafında kurulduğunu, kadınların kamusal tartışmalardan yapısal biçimde dışlandığını göstermiştir (Benhabib, 1992; Landes, 1988). Bu eleştiriler, kamusal alanın tarafsız ve eşitlikçi bir uzamdan ziyade, güç ilişkileriyle şekillenen tarihsel ve toplumsal bir mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de ise kamusal alanın nötr, eşitlikçi ve seküler bir uzam olduğu yönündeki varsayımları sorgulanmış ve Türk modernleşmesinin özgül tarihsel gerilimleri içinde kamusal görünürlük, dışlanma ve uyum süreçleri birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu konuda iki önemli çalışma öne çıkmaktadır. Göle (2000), *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri* çalışmasında özellikle başörtülü Müslüman kadınların, İslami entelektüellerin ve yeni orta sınıfların kamusal alana girişini analiz etmektedir. Göle'ye göre Türkiye'de İslami aktörlerin kamusal görünürlük kazanması, yalnızca dinsel taleplerin ifadesi değil, aynı zamanda modernlik, beden politikaları, toplumsal cinsiyet ve vatandaşlık sınırlarının yeniden müzakere edilmesidir. Bu nedenle kamusal alan, farklı yaşam tarzlarının karşılaşma ve çatışma alanı olarak düşünülmelidir. İkinci olarak, Erkilet'in (2004) *Eleştirelilikten Uyuma: Müslümanların Kamusal Alan Serüveni* çalışması Türkiye'de İslamcı çevrelerin zaman içinde muhalif/eleştirel konumdan sistemle uyumlu bir pozisyona evrilmesini tartışmaktadır. Erkilet, başlangıçta mevcut seküler kamusal alan düzenine itiraz eden İslami söylemlerin, zamanla piyasa, iktidar ve kurumsal siyaset ilişkileri içinde dönüştüğünü göstermektedir. Bu yönüyle bu çalışma, alternatif kamusalılıkların her zaman özgürleştirici ya da radikal olmadığını, iktidar ilişkileri içinde soğurulabileceğini veya yumuşatılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalardan anlaşılacağı üzere, Kamusal alan aynı zamanda görünürlük kazanma, meşruiyet üretme, iktidarla müzakere etme ve zamanla hegemonik yapılara eklenme süreçlerinin iç içe geçtiği dinamik bir mücadele sahası olarak öne çıkmaktadır.

Bir kamusal alan olarak meydanlar, birbiriyle karşılıklı etkileşim hâlinde bulunan iki temel boyut üzerinden değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, meydanların fiziksel düzenlenişini, tasarım mantığını ve kullanım örüntülerini kapsayan mekânsal formasyonudur. İkincisi ise farklı aktörler, pratikler ve anlamlandırma süreçleri arasındaki etkileşimlerden oluşan toplumsal, daha doğru bir ifadeyle ilişkisel karakteridir. Bu noktada Lefebvre'in (2014) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı ve Massey'in (1996; 2005; 2013) mekân ve yer kuramı, meydanların mekânsal ve ilişkisel varlığını kuramlaştırmak için elverişli bir teorik zemin sunmaktadır. Lefebvre'in yaklaşımına göre mekân, önceden var olan ve toplumsal ilişkilerin üzerinde gerçekleştiği edilgin bir zemin olmanın aksine bu ilişkiler aracılığıyla sürekli olarak üretilen ve yeniden yapılandırılan bir sürece işaret etmektedir. Bu üretim, mekânsal pratikler, mekânın temsilleri ve temsil mekânları arasındaki diyalektik ilişki içinde gerçekleşmektedir. Meydanlar, bu üç düzlemin en yoğun biçimde kesiştiği mekânlar olarak, hem planlama ve tasarım yoluyla kurulan hâkim mekânsal temsilleri hem de gündelik kullanım, toplanma ve itiraz pratikleri aracılığıyla bu temsillere yönelen müdahaleleri görünür kılmaktadır. Buna göre meydanlar, politik çıkar, sınıf ve kimlik çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı ve birbirine girift karşılaşmaların deneyimlendiği birer toplumsal sahne olarak öne çıkmaktadır.

Massey'in (1996; 2005; 2013) mekân ve yer yaklaşımına göre, mekân sabit, kapalı ve önceden verilmiş toplumsal olanın dışında a priori bir yapı olarak değil, farklı ölçeklerdeki toplumsal ilişkilerin kesişmesiyle sürekli olarak yeniden üretilen, açık ve ilişkisel bir süreç olarak tanımlanmaktadır (2005: s. 11). Buna göre, ilk olarak mekân, karşılıklı ilişkilerin bir ürünüdür. Toplumsal olana *gömülü pratikler* olarak tanımlanan ilişkiler, önceden inşa edilmiş kimlik ve aidiyetlerin yerine, şeylerin ilişkisel olarak durmaksızın inşa edilmesine işaret etmektedir. İkinci olarak, mekânın ilişkisellik merkezinde

tanımlanması beraberinde çoğulculuk ve heterojenliği getirmektedir. Mekân bu sayede çoklu kimliklerin, hikayelerin, aidiyetlerin ve seslerin bulunduğu bir alan olmanın yanında, farklı tarihsel deneyimler, yerel bilgi biçimleri ve gündelik pratikler üzerinden kavranmaktadır. Böylece mekân, evrensel ve tekil bir model olmaktan çıkarak farklı coğrafyalarda farklı ontolojiler ve epistemolojiler etrafında kurulan çoğul mekânsallıklar olarak ele alınmalıdır. Üçüncü olarak mekân, kapalı bir sistem değil, her zaman üretilmekte olan bir süreç demektir (Massey, 2005: s. 10-15).

Massey'in *ilişkisel yer anlayışı*, meydanların anlamını tarihsel bir özcülüğe ya da yerelci bir romantizme indirgemenin dışında bu mekânların küresel, ulusal ve yerel süreçlerin eşzamanlı etkisiyle nasıl şekillendiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşım, meydanları tekil ve uzlaşıya dayalı kamusal alanlar olmaktan çıkarak çoklu aktörlerin, çatışmalı anlamların ve eşitsiz güç ilişkilerinin bir arada var olduğu mekânlar olarak düşünmeyi mümkün kılar. Bu çerçevede meydanlar, kamusal alanın, aidiyetin ve politik olasılıkların sürekli olarak müzakere edildiği, geleceğe açık mekânsal düğüm noktaları olarak kavramsallaştırılabilir. Böylece meydanların sosyo-politiği, yalnızca belirli eylemlerin sahnelendiği bir bağlamın ötesine geçerek kamusal alanın anlamının, sınırlarının ve etik-politik sorumluluklarının üretildiği dinamik bir mekânsal süreç olarak anlaşılır. Bu anlamda, mekânsal formasyonların sosyo-politik ve sosyo-ekonomik dönüşümlerle doğrudan ilişkisi, her bir ekonomik veya politik döneme ve her bir dönemin belirli bir evresine özgü kentsel mekân oluşumunun temel nedenlerinden biridir (Çelik, 2021).

Bu kuramsal tartışmalar birlikte değerlendirildiğinde, meydanları nötr birer fiziksel dolaşım ve karşılaşma alanları olarak kavramak güçleşmektedir. Bunun aksine meydanların, kamusal alanın sınırlarının, toplumsal aidiyetlerin, siyasal meşruiyetin ve kolektif hafızanın sürekli olarak üretildiği ve yeniden müzakere edildiği sosyo-politik mekânlar olduğu görülmektedir. Kamusal alanın eleştirel çözümlemeleri, meydanların eşitlikçi ve nötr alanlar olmaktan ziyade dışlanma, görünürlük, temsil ve çatışma süreçleriyle şekillendiğini ortaya koyarken, Lefebvre'in mekânın üretimi yaklaşımı bu alanların toplumsal ilişkiler, iktidar biçimleri ve gündelik pratikler aracılığıyla tarihsel olarak üretildiğine yönelik yaklaşımlar için kalkış noktası teşkil etmektedir. Massey'in ilişkisel mekân anlayışı ise meydanların farklı ölçeklerdeki toplumsal ilişkilerin, çoklu aktörlerin ve çatışmalı anlamların kesişimiyle sürekli yeniden kurulan açık süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda meydanlar, farklı toplumsal güçlerin kamusal alanı tanımlama ve dönüştürme mücadelelerinin yoğunlaştığı ilişkisel düğüm noktaları olarak kavramsallaştırılabilir. Dolayısıyla, meydanların sosyo-politik kimliği, tarihsel bağlam, iktidar ilişkileri, toplumsal mücadeleler ve kolektif deneyimlerle kurdukları çok katmanlı ilişkiler üzerinden ele alındığında daha doğru bir yaklaşım geliştirilmiş olacaktır.

Meydanların Sosyo-politik Tarihi

Bu temel tartışma alanından hareketle genelde kamusal alanın ve özelde meydanların tarih boyunca hangi sosyo-politik ve sosyo-mekansal bağlamlarda ortaya çıktığını ve işlediğini incelemek gerekmektedir. Öncelikle, kentsel mekânın temel karakteristiği ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkları bünyesinde bir arada barındırabilme kabiliyetine sahip olmasıdır. Genel olarak kentin ortaya çıkışı da bu farklılaşma sonucu gerçekleşmiştir. Childe'a (2018: s. 126) göre, neolitik dönemde ortaya çıkan *kent devrimi* köyden önemli bir kopuşa işaret ederken, bu devrim metalürji kullanımı ve tarımın gelişmesiyle meydana gelen uzmanlaşma, farklılaşma ve iş bölümünün sonucudur. Böylece neolitik kent, farklı ekonomik ve sosyal gruplardan insanların bir araya geldiği ve ileri bir örgütlenme ve ilişkiler ağı oluşturdukları anlamına gelmektedir (Tuna, 2017: s. 188). Bu farklı gruplardan insanların bir araya geldiği, örgütlendiği ve ilişkiler geliştirdiği alan ise kentlerde kamusal alanlardır. Bütün kentlerde insanların kendi özel, mahrem yaşamlarını sürdürdükleri alanlar mevcutken, insanların diğerleriyle ve özellikle *öteki* ile karşılaştığı alanlar kamusal/açık alanlar olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, kamusal alanlar, bireylerin kendilerine mâl edemeyecekleri alanlar olarak, önemli bir toplumsallaşma merkezidir. Kentin toplumsal bütünlüğü ve kent yaşamının canlanması, kısmen yapısal biçimin dış mekânlarla ilişkisine bağlıdır. Kamusal mekânlar kent halkının adeta aynası olup yerel kültürü, hareketliliği ve sosyal ve ekonomik bakımdan ilişkilerin düzeyleri hakkında ipucu vermektedir (Taşçı, 2014: s. 85).

Tarih boyunca bütün kentlerde öne çıkan bir kamusal alan olarak meydanlar, kentlerin önemli politik, ekonomik ve kültürel merkezlerini temsil etmektedirler. Sjöberg'in (1965) sanayi öncesi kentlerin, yapı ve formları bakımından benzer özellikler taşıdığına dair tespitinden hareketle, tarih boyunca gelişen kentlerin neredeyse hepsi bir kamusal mekân olarak meydanları bünyelerinde geliştirmişlerdir. Dahası Krier (1979: s. 45), insanoğlunun kentsel alanı kullanmaya başlamasının ilk örneğinin büyük ihtimalle meydanlar olduğunu belirtmektedir. Krier, ilk yaşam alanlarının (evlerin) bir açık alan etrafında gruplaştığını ve bu yerleşimin içeride kalan bu alanın kontrolünü mümkün kılmış ve aynı zamanda dışarıdan gelecek saldırılara karşı bir savunma mekanizması inşa ettiğini düşünmektedir. Böylece

ortada oluşan iç alan, sıklıkla sembolik bir anlam ihtiva etmiş ve burada diğer kutsal ve sembolik mekânların -agora, forum, manastır, tapınak- inşası için tercih edilmiştir. Dolayısıyla, güvenli ve herkesin rahatlıkla erişebileceği bir iç ve orta alan kentin merkezi olarak konumlanmıştır.

Ege Mimarlık Dergisi'nin, Meydanlar (2000) özel sayısına dosya yazısını yazan Eyüce'ye (2000) göre, meydanlar, fonksiyonel olarak toplumsal (toplanma, ayaklanma, eğlence, spor vb.), törensel (ayinler, bahar şenlikleri), ticari (pazar yeri vb.) ya da askeri amaçlı birleşmelerin mekânı olmanın yanında, birbirini tanımayan insanların ve yabancıların bir araya geldiği alanlardır. Bu yönüyle tarih boyunca meydanlar, farklı toplumsal sınıflar, kimlikler ve yaşam pratikleri arasında geçici de olsa ortak bir kamusal alanın kurulduğu, anonim karşılaşmaların toplumsal görünürlük ve kolektif aidiyet üretimine zemin hazırladığı kentsel mekânlar olarak önem taşımaktadır. Karatepe'ye (2021: s. 20) göre meydan, şehir merkezinde toplumun genel kullanımı için ayrılan, çevresinde kültür ve sanat eserleri ile anıtsal yapılar bulunan açık kamusal alanlardır. Köy veya kasabalara nispeten, büyük şehirlerde sınırları daha belirgin olan meydan, genellikle ana caddelerin kesiştiği ve diğer sokakların orada toplandığı kavşak noktalarında konumlanmaktadır. Geniş, boş alanlardan imaj ve işlev bakımından farklılaşan kent meydanları, şehrin merkezi bölgelerinde ve kolay ulaşılabilen, herkesin yolunun bir şekilde oraya düşeceği biçimde tasarlanmaktadır.³ Şehrin en büyük ve merkezi meydanında, kentsel hizmetlerin ve yerel olana dair tüm değerlerin ve kültür ürünlerinin temsil kabiliyeti en yüksek olanı tercih edilmektedir. Bunun yanında, kent nüfusunun büyük çoğunluğunun en yoğun uğrak ve etkileşim alanı olduğu için meydanlarda estetize edilmiş bir yerel kültürün yanında, gelenekselleşmiş hizmetleri görmek mümkündür. Kente özgünlüğünü ve imgeyi teşkil eden her şey, ilk önce meydanlarda sergilenmektedir (Lynch, 2019). Moughtin'e (2003: s. 87) göre, meydanlar kentte halk için iyi bir kamusal alan ve ticari binalar inşa etmek için en iyi yol olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla meydanlar, ait olduğu dönem ve kültüre göre, gücün, iktidarın, kutsalın, sanatın veya paranın sergilendiği ve bir şölene dönüştürüldüğü en önemli alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Kent meydanını herhangi bir açık alandan ayıran en önemli özelliklerden birisi insana kapalılık hissi veren ölçekte olmasıdır. Bu ölçek hem meydanın en ve boyuyla hem de etrafındaki yapıların yükseklik ve yoğunluğuyla ilişkilidir. Genel olarak kent meydanları her tarafı açık alanlar olmayıp etrafında anıtsal, tarihi ve sembolik binaların yer aldığı kentin merkezi konumunu temsil eden alanlardır. Bundan dolayı meydan kavramı, İngilizcede *square*, Almancada *platz* ve İtalyancada ise *piazza* olarak isimlendirilmiştir. Meydanların, kent içindeki bu merkezi konumları, insanların kentle fiziksel bir ilişki kurmaları anlamında oldukça değerlidir. Etrafında şehri temsil eden en önemli mekânların yer aldığı meydan, aynı zamanda, kentin en estetik alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Taşçı, 2014: s. 104). Eski Yunan ve Roma'dan Rönesans ve Barok meydanlarına kadar çoğu Avrupalı meydanlar orada sergilenen sanat eserleri bakımından oldukça zengindir. Bu zenginlik, meydanın ziyaretçilerine, şehrin bütününe dair beliren algıyı, düşünceyi ve yorumlamaları yönlendirmektedir. Aynı zamanda şehre dair ilk izlenimleri de insanlar burada inşa etmektedir (Karatepe, 2021: s. 21). Özellikle, meydanların zemini ve orada sembolize edilen estetik değerler bir kentin kimliği açısından önemlidir. Örneğin, Mimarlık dergisinde Melis Acar'ın (2019: s. 86) aktardığına göre, Kopenhag asıllı bir mimarlar topluluğu olan COBE, Kopenhag'da yer alan Israels Plads meydanını *kentsel halı* olarak nitelemiştir. Burada, yer altına gizlenen otopark, yerin altına süpürülen cansız alanken, meydan bu kentte sosyalleşmenin en yoğun olduğu alandır. Bu tür meydanlarda bulunan hem işlevsel hem de estetik olarak çeşitlilik, tüm kentlileri kendine çeken bir toplanma alanına dönüşmektedir.

Meydanlar, şehirlerin ortaya çıkışından bu yana önemli bir kamusal merkez olma özelliğini korusa da hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuz ve tam olarak bir kent meydanı olarak bahsedilebilecek ilk örnekler Antik Yunan'da *agora* örnekleridir (Taşçı, 2014: s. 111). Agora, halkın bir araya geldiği yer anlamındadır. Sennett, Perikles'in Atina'sından bahsederken, antik Yunan'da teşhir edilen, güçlü, medeni ve özgür erkek bedeninin çıplaklığı gibi, kentin mekânlarının da bu çıplaklıkla özdeşleştiğine ve açıklığı bir damga olarak üzerinde taşıdığına değinmektedir. Agora ise tam da bu açıklığın simgesidir ve orada girilemeyecek pek az yer vardır. Atina'da agora, şehrin merkez meydanıdır ve Atinalılar burada takas ve bankacılık işlemlerini yapar, siyasetle meşgul olur ve tanrılarına biatlarını ifade ederlerdi (2018: s. 30). Atina'da daha önce kentin askeri ve güvenlik alanı Akropolis'in merkeziyeti önemliyken ve agoranın kentteki konumu buna göre belirlenirken, zamanla bu durum tersine dönmüş ve agora

³ Meydanlar, tarihsel süreç boyunca farklı uygarlıklarda, birden fazla toplumsal, siyasal ve ekonomik işlevi eşzamanlı olarak yerine getirecek biçimde planlanmış, aynı zamanda söz konusu uygarlıkların değerlerini, iktidar anlayışlarını ve kültürel temsillerini yansıtan anıtsal mimari düzenlemeler aracılığıyla mekânsal görünürlük kazanmıştır. Bu konuda farklı uygarlıkların meydan planlama ve tasarlama biçimlerini anlaşılır bir şekilde ele alan ve tablo haline getiren Özer & Ayten (2005)'in çalışması incelenebilir.

Atina'nın diğer kentsel alanlarını etkilemiş ve diğer tüm yapıları bir arada tutan merkez haline gelmiştir (Wycherley, 1962: s. 51).

Zamanla formu değişen ve gelişen agora, başlangıçta tüm amaçları yerine getiren bir alan iken yurttaşların uzun ve coşkulu konuşmalar yapmak için toplandığı bir merkez olarak işlev görmüştür. Buna dayanarak, antik tiyatroların ilk biçimlerinin agoralarda şekillendiği ve tiyatroların, agoranın yerine getirdiği bu işlevin, bu alandan ayrışması ve özelleşmesi olarak değerlendirilebileceği dile getirilmektedir. Aynı zamanda agora içerisinde yönetim meclisi, prytaneion, magistratlar, stoalar, tapınaklar, arşivler ve daha birçok idari, kamusal ve dini bina yer almaktadır. Stoalar, yani sütunlu, üstü kapalı gezinti alanları, her amaca elverişli yararlı yapılar olarak özellikle agoranın simgelerinden biri sayılmaktadır. Bunun yanında, özellikle Atina agorası kentin karmaşık iş ve ticaret ağının rahatlıkla gözlemlendiği en büyük alan olarak öne çıkmaktadır. Zamanla Akdeniz ticaretinde büyük bir önem kazanan Yunan kentlerinin ticaret ağları, ihracat ve ithalatlar agoraya taşınmış ve bu ticaretin baş aktörleri tüccarlar, toptancılar, bankerler ve spekülörler agorada kendilerine iş alanları kurmuşlardır. Agoralar, ticaretin örgütlendiği bir merkez olmanın yanında, doğrudan bir pazaryeri özelliğini de korumuştur (Giritlioğlu, 1991). 6-7.yüzyıllarda agoralar tanrıların ve dini ritüellerinde de merkezi haline gelerek yurttaşlar için önem taşıyan en kült ve sembolik yapılar agora içerisinde yer almıştır. Meclis'in tam kuzeyinde Apollon için apsisli küçük bir tapınak yapılmış ve arkasında Zeus'un yalın kutsal alanı yerleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde bir meydan niteliğini taşıyan Antik Yunan kentlerinin agorası, kentin tam bir odak noktası ve her şeyin toplandığı alan olarak tarihe geçmiştir (Wycherley, 1962: s. 50-60; 1978: s. 30).

Antik Yunan'ın agorası, Helenistik dönemde Roma kentlerinde *forum* halini almıştır. Sennett'e (2018: s. 97) göre, forum ve agora neredeyse birbirinin aynı işlevlere sahiptir. Forumlar, Roma hukuk disiplini bir yansıması olarak, geometrik ve simetrik düzenli kemer, kolon, merdiven gibi mimari öğelerle çevrilidir. Şehir merkezindeki bazilika, çarşı, senato, tapınak ve diğer resmi binalar forum çevresinde konumlanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda ilk ve en önemli forum, başkent Roma'da inşa edilmiştir. Yine agoraya benzer biçimde, Roma forumları halkın toplandığı, ticaretin ve alışverişlerin yapıldığı, tanrıların ziyaret edildiği ve siyasi mekanizmaların yürütüldüğü en merkezi alan olarak işlev görmüştür (Karatepe, 2021: s. 44-46). Ancak, Roma kentleri deyince aklımıza gelen geniş, yüksek ve devasa mermerli yapılar, forumun tasarımına da yansımış ve bu kez kent meydanı ölçek bakımından oldukça genişletilmiştir. Yunan site devletlerinin siyasal, ekonomik ve askeri kapsamına karşılık, Roma İmparatorluğu kentleri ve özellikle başkent Roma, çok daha geniş ölekte siyasi, ekonomik ve askeri bir örgütlemenin yönetim ve denetim merkezi olarak işlev görmüştür. Bunun sonucu olarak, tüm politik, ekonomik ve askeri işlevlerin en yoğun şekilde cereyan ettiği kent meydanları forumlar, hem mimari, tasarım ve büyüklük açısından daha gelişmiş hem de birim alana düşen iş yoğunluğu olarak oldukça mesafe kat etmiştir. Başka bir ifadeyle, Roma forumu, yalnızca Roma kentinin merkezi değil, tüm imparatorluğun merkezi olarak görülmüştür. Roma kentinin askeri ve siyasi niteliğinin baskınlığı, savaşlarda kazanılan zaferlerin komutanları, imparatorlar ve Roma'nın diğer önde gelen isimlerinin heykellerinin bu devasa kamusal alanda yükselmesine neden olmuştur. Bir başka bakımdan ise Roma forumu, Antik Yunan'da şehrin çeşitli alanlarına yayılmış agorası, akropolisi, tiyatro ve gimnazyumlarının tek bir geniş alanda toplanmış ve merkezileşmiş versiyonları olarak anılmaktadır. Burada forumu özgün kılan önemli bir husus da alanın bir eğlence merkezi haline gelmesidir. Meşhur gladyatör dövüşlerinin yapıldığı sirkler, amfitiyatrolar ve kolezyumlar gibi çok çeşitli eğlence mekânlarının bir araya geldiği, etrafı binalarla çevrili dikdörtgen alan kentin simgesi olarak görülmüştür (Taşçı, 2014: s. 119).

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, Avrupa kentlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel işlevlerinde belirgin bir gerilemeye yol açmış ve Pirenne'in de belirttiği üzere Orta Çağ uygarlığı, antik kent yaşamından önemli ölçüde kopmuştur (1982: s. 27). Akdeniz ticaret ağlarının zayıflaması, güvenli ulaşım yollarının ortadan kalkması ve ekonomik faaliyetlerin kırsal alanlara yönelmesi, kentlerin önem kaybetmesine neden olmuştur. Bu süreçte meydanlar da antik dönemdeki ticari ve toplumsal çeşitliliğini büyük ölçüde yitirirken, kentsel mekân üzerindeki belirleyici güç kilise olmuştur. Özellikle kilise merkezli dini pratikler, törenler ve ekonomik ilişkiler, Orta Çağ Avrupa meydanlarının temel işlevini şekillendirmiş, Vatikan Meydanı örneğinde olduğu gibi meydanlar, büyük ölçüde dinsel otoritenin kontrolünde düzenlenen kamusal alanlara dönüşmüştür (Taşçı, 2014: s. 125).

Osmanlı toplumunda kamusal açık alan ve meydanların durumu, bu deneyimlerden birçok noktada farklılaşmaktadır. Osmanlı kültürel hayatı, özellikle 18-19.yüzyıllardaki kültürel hayat üzerine önemli çalışmaları olan Maurice M. Cerasi'nin çalışmalarından hareketle söyleyecek olursak, Osmanlı kentinde meydanlar, İtalyan tipi piazza'larda düşünülemeyecek kapsamlarda kullanılmaktaydı. Cerasi'nin (2001: s. 197-99) aktardığına göre, Dilich'in Konstantinopolis çizimlerinde (16.yüzyıl) sadece iki büyük serbest mekân görünmektedir; birisi antik Hipodrom ve diğeri Kadirga Kapısı yakınındaki Sipahi Meydanı.

Buradan hareketle Osmanlı kentinde, açık alan olarak han avluları ve büyük çarşı meydanları göze çarpmaktadır. *Biçimsel temsilcilik* bakımından İtalyan piazza'sına karşılık gelebilecek en belirgin mekân büyük camilerin dış avlusudur. Avrupa'daki kilise alanından farklı olarak, camiler özel yapılaşmanın olmadığı kendince özerk alanlara sahiptir. Farsça bir terim olan *maidan*, Osmanlı kentinde geniş, sınırları belirsiz ve yapılaşmamış bir alan olarak temayüz etmektedir. Burada sözü edilen açıklıklar, meydanlar her zaman rastlantısal ve özel işlevlerden yoksun olarak öne çıkmaktadır. Karatepe'ye (2021: s. 58) göre Orta Asya, İran ve Anadolu şehirlerinde meydan, genel olarak yerleşim alanlarının bittiği bölgelerde askeri talimlerin ve atlı spor gösterilerinin yapıldığı, üzerinde konut veya diğer yapıların bulunmadığı düzlüklerdir. Osmanlı döneminde, devlet merkezi olması dolayısıyla İstanbul'da çeşitli açık alanlar, devletin yürüttüğü resmi faaliyetlerle bütünleşerek meydana dönüşmüşlerdir. Okçuluk, cirit, güreş ve at yarışı gibi sporların yapıldığı ve Ok Meydanı, At Meydanı, Er Meydanı gibi isimlerle bilinen meydanların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu meydanların çevresi doğal engellerle sınırlanan, zeminleri kabaca düzeltilen yapılar olarak Avrupa'da düzenli ve planlı bir tasarım ürünü olan meydanlardan farklılık göstermektedir. Birbiri ile içe içe geçen toplumsal faaliyetler, kamusal ilişkiler ve toplumsal işlevler, meydanı bir taraftan tek bir medeniyete hasretmeyi güçleştirirken, diğer taraftan kültürden kültüre değişen çeşitli farkları da açığa çıkarmaktadır.

Osmanlı kentlerinde, Antik Yunan, Roma veya orta çağ kentlerinde görülen meydanlara biçim ve işlev bakımından birebir benzeyen yapılardan söz etmek güç olsa da square veya piazza'ların yerine getirdiği işlevi, Osmanlı kentinde çarşı yerine getirmektedir. Çarşı alanı, kent cemaati ve günlük yaşamdaki her şey ile ilgili kent yaşamının kaynağıdır. Çarşı, kent sakinlerinin tamamı için özel, kullanıcıları için kamusal bir alan ve kentteki tüm grupların kamusal yaşamlarının aktığı alandır. Bütün Anadolu ve Balkan halklarının kullandığı ortak dilde çarşı, carsija veya pazar kelimeleri, kamusal, herkese açık olma durumu ile eş anlamlıdır. Cesari'ye göre;

"Osmanlı kentinin hayat damarları başka hiçbir yerinde olmadığı kadar merkez-çarşıda atar; orada bütün sosyal gruplara ait erkek ve kadınlar karşılaşır, bütün dil ve dialektler işitilir. İmparatorluğun her yöresindeki en önemli kentlerde tüccarlar çarşıda bulunur. (...) çarşı, bir üretim ve ekonomik değer alışveriş strüktüründen daha fazlasını ifade eder. O aynı zamanda, esnafın başkahramanı olduğu kent kültürü bağlamında özel bir sentez potasında kültürel ifadesini bulan tutarlı bir bütündür. Kapitalizm öncesine ait birçok model için olduğu gibi, burada da açık bir biçimde ekonomik değerleri ve faktörleri, kültürel olanlarından ayırt etmek umutsuz bir çabadır. Toplumsal ilişkiler, beğeni ve mimari sanki çarşının maddesel kültürünü oluşturan bütünde birbirleri ile iç içe girmişlerdir (2001: s. 115-6)."

Günümüze kadar ulaşan bazı meydanlar, tarih boyunca farklı medeniyetler tarafından farklı biçim ve işlevlerde kullanılmıştır. Roma şehirlerinde forum olarak kullanılan alanlar, İslam hakimiyetine geçişle birlikte Cuma camileri olarak yeniden fonksiyon kazanmış, forum alanlarının bir kısmı cami avlusu olarak düzenlenmiş ve meydan işlevini sürdürmüştür. İstanbul'da Sultan Ahmet Meydanı, Ankara'da Hacı Bayram Meydanı ve Kayseri'de Cumhuriyet Meydanı önde gelen örnekler arasındadır. Özellikle Roma döneminde İstanbul Hipodromu olarak kullanılan açık alan, Osmanlı döneminde Sultan Ahmet Meydanı olarak yeniden düzenlenmiş ve günümüze kadar işlevsel bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Modern dönemde ise geleneksel şehirlerin tasarım ve planlama biçimlerinde önemli değişimler gözlenirken meydanlar ana caddelerin kesiştiği, bulvarların kavşak noktası olarak konumlandığı alanlara dönüşmüştür. Rönesans'tan bu yana Avrupa kentlerinde görülen meydan tasarımı, modernleşen ülkelerde şehir planlama modellerini dönüştürerek meydanlara, kent içi ulaşımın organize edildiği, çok sayıda caddenin kesiştiği alanlar olarak işlevselleşmesine yol açmıştır.⁴ Örneğin, Paris'te Charles de Gaulle Meydanı, Kopenhag'da Amalienborg Meydanı şehir trafiğinin buluşma noktalarıdır. Türkiye'de ise İstanbul'da Taksim ve Aksaray Meydanı, Ankara'da Ulus ve Kızılay Meydanı, İzmir'de Basmane ve Lozan Meydanı gibi alanlar bu dönüşümü yansıtan meydanlar olarak öne çıkmaktadır (Karatepe, 2021: s. 62-65).

⁴ Kentsel planlama ve tasarım modellerinde yaşanan bu dönüşüm Türkiye'de ağırlıklı olarak 1946 sonrasında ivme kazanmıştır. Özellikle İstanbul'un modernleşme sürecinde kentsel planlama, ulaşım altyapısı ve kamusal mekân üretimi üzerinden yaşanan dönüşümleri ele alan önemli çalışmalardan biri için Murat Gül (2014) tarafından kaleme alınan *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu* çalışmadır. Gül, özellikle 1950 sonrası dönemde geniş bulvarların açılması, meydanların yeniden düzenlenmesi, otomobil odaklı ulaşım politikalarının yaygınlaşması ve tarihsel dokunun dönüşümü üzerinden İstanbul'un modern bir metropol olarak yeniden kurgulanışını incelemektedir. Çalışma, Taksim Meydanı, Eminönü Meydanı ve Beyazıt Meydanı gibi kamusal alanların modern kentleşme ve devlet merkezli mekânsal müdahaleler bağlamında geçirdiği dönüşümleri anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Detaylı tartışma için bkz: Gül, 2014.

Meydanın Sosyo-mekânsal İşlevleri

Meydanlar, tarihsel süreç içerisinde farklı kültür ve coğrafyalarda biçimsel olarak çeşitlilik gösterse de işlevsel bakımdan büyük ölçüde benzer özellikler taşımıştır. Meydanın sürekliliğini sağlayan temel unsur, sahip olduğu işlevsel kapasitedir. Belirli ekonomik, siyasal ya da toplumsal işlevlerini yitiren; kent merkezinden uzaklaşan veya kamusal dolaşım ağlarının dışında kalan meydanlar zamanla önemini kaybetmekte, hatta ortadan kalkabilmektedir. Bu nedenle meydanın canlılığı, hareketliliği ve değişen toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlayabilme kapasitesi, onun varlığını sürdüren başlıca unsurlardır. Nitekim Moughtin (2003: s. 88), Vitruvius'tan forumun tasarımına ilişkin şu ifadeyi aktarmaktadır: “orada yaşayanların sayısı orantılı olmalı, böylece kullanım açısından ne çok küçük olmalı ne de yeterli nüfus yok diye bir çöle dönüşmemeli.” Aynı bağlamda Rönesans düşünürlerinin şu görüşlerine de yer verir: “Şehrin farklı bölgelerine yayılmış birden fazla meydan olmalı; bazıları sulh zamanlarında tüccarların mallarını satmaları için, bazıları gençlerin işlerine uygun faaliyetler için ve diğerleri de savaş zamanlarında ortaya çıkacak küçük dükkânlar için.” Devamında ise “Meydanlarda çok çeşitli pazarlar olmalı; atın ve gümüş için ayrı, aktar için ayrı, davarlar ve odunlar için ayrı (...)” ifadeleri aktarılmaktadır. Bu değerlendirmeler, meydanların çok işlevli, esnek ve farklı dönemsel ihtiyaçlara cevap verebilen mekânlar olarak tasarlandığını göstermektedir.

Meydanlar, kentsel yaşamın idari, ekonomik, toplumsal ve siyasal işlevlerinin yoğunlaştığı merkezi kamusal mekânlardır. Kentin dolaşım ağları, ticari alanları, kamusal hizmetleri ve uzmanlaşmış ekonomik birimleri çoğu zaman meydan çevresinde örgütlenmekte ve bu durum meydanları kentsel bütünlüğün temel çekim merkezleri hâline getirmektedir (Yalçın & Metin, 2024: s. 270). Bunun yanında meydanlar, farklı toplumsal kesimlerin karşılaşma ve etkileşim kurduğu sosyal alanlar olarak kamusal görünürlüğün üretildiği başlıca mekânlardır. Tiyatro, sinema, restoran ve kutlama alanları gibi kamusal kullanım biçimlerinin meydanlarda yoğunlaşması, bu alanların toplumsal iletişim ve kolektif deneyim üretimindeki rolünü güçlendirmektedir (Moughtin, 2003: s. 88). Antik agoralardan Roma forumlarına ve modern kent meydanlarına uzanan tarihsel süreçte meydanlar, bilgi, kültür ve düşünce alışverişinin gerçekleştiği ortak kamusal zeminler olarak işlev görmüş ve bu sosyal hareketlilik zamanla siyasal mobilizasyonların da temelini oluşturmuştur. Paris'te Place de la Concorde, Moskova'da Kızıl Meydan, Kahire'de Tahrir Meydanı ve İstanbul'da Taksim Meydanı gibi örnekler, meydanların toplumsal hareketlerin sembolik merkezleri hâline gelebildiğini göstermektedir (Akman, 2020: s. 18; Franck&Huang, 2021).

Meydanların ekonomik işlevi ise tarihsel olarak ticaret ve dolaşım süreçleriyle ilişkilidir. Agora, forum, pazar ve panayır alanları, malların ve hizmetlerin değişim merkezleri olarak kent ekonomisinin temel bileşenleri olmuştur. Osmanlı kentinde de çarşı ve zanaat alanlarının belirli uzmanlaşmış sokaklarda örgütlenmesi, meydan ve ticaret ilişkisini güçlendirmiştir (Aktüre, 1973; Cerasi, 2001: s. 119). Bununla birlikte modern dönemde meydanlar, siyasal temsilin ve kitlesel mobilizasyonun en görünür mekânları hâline gelmiştir. Siyasal mitingler, protestolar ve kitlesel gösteriler aracılığıyla meydanlar, kolektif aidiyetlerin ve kamusal taleplerin görünürlük kazandığı alanlar olarak işlev görmektedir. Türkiye'de Beyazıt, Kızılay ve Taksim gibi meydanlar hem siyasal hitabetin hem de toplumsal mobilizasyonun tarihsel hafızasında merkezi bir yer edinmiş ve 1950 sonrası demokratik siyasal kültürün gelişiminde önemli roller üstlenmiştir (Karatepe, 2021: s. 37).

Bir Hafıza Mekânı Olarak Meydan

Bir bellek ve hafıza mekânı olarak meydanlar, toplumların sosyo-kültürel değerlerinin biriktiği kentsel mekânlar arasındadır. Kent mekânı, kültürel birikimin ve toplumsal ilişkilerin hem taşındığı hem de yansıtıldığı bir aynadır. Karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği bir alan olarak kentsel mekâna bir “ruh” sinmektedir (Karakaş, 2019: s. 19). Mekânda kalıcı hafıza, “yaşam boyunca mekâna ilgili duyumların, algılamaların, öğrenmenin, deneyimlerin ve anıların yalnızca kendi bileşenleri ile değil, içinde geçen fenomenlerle, ortam özellikleriyle ve yaşamla birlikte, bir başka deyişle ‘bağlamı’ ile belleğe kaydedilmesi, ilişkilendirilmesi” olarak tanımlanabilir. Kentsel mekânlar, bireylerin zihinlerinde kalıcı olarak yer ederek o alana dair toplumsal bir hafıza oluşturmaktadır. Mekânın hafızada saklanması ve kalıcılığı, bireyin mekânla kurduğu ilişkinin içerik ve boyutlarına göre değişmektedir. Mekân birey için ne kadar çok bağlam içeriyorsa mekân o kadar kalıcı hale gelmektedir (Özak ve Gökmen, 2009: s. 150). Aynı zamanda meydanlar, özellikle toplumsal hareketlerin yaşandığı alanlar olarak çeşitli ideolojik grupların toplumsal hafızaların oluştuğu alanlardır.

Hafıza ve mekân ilişkilerini inceleyen Pierre Nora, *hafıza mekânları* kavramı üzerinden mekânın, hafızaya süreklilik duygusu kazandırdığını ve hafızanın pekiştirilmesinde kayda değer bir rol oynadığını değinmektedir (1989: s. 7). Nora'ya göre, hafıza, mezarlıklar, ibadethaneler, hapishaneler gibi fiziksel mekânlarla ilişkilidir ve aynı zamanda hafıza mekânları anıtları, binaları, tarihi eserleri ve diğer kolektif

mekânları kapsamaktadır.⁵ Rob Krier'den (1979) insanoğlunun kentsel alanı kullanmaya başladığı ilk örnekler kamusal açık alanlardır tespitine yeniden gönderme yapmak gerekirse meydanlarda, insanlığın kolektif ve tarihsel hafızasının biriktiği ifade edilebilir. Dolayısıyla, kent meydanları hafızalarında binlerce yıl birikimini taşımaktadırlar. Kolektif hafıza olarak adlandırılan olguyu en fazla yaşatan ve taşıyan yerler, kentin tarihe en çok tanıklık ettiği alanlarıdır. Kent meydanlarının, her kesimden insana açık alanlara çıkma serbestliği vermesi, meydanları kolektivizm için en iyi alan haline getirmektedir. Kent meydanında oluşan kolektivizm, çeşitli toplumsal grupların, herhangi bir hareketlilik durumunda bu meydanlarda toplanmasına neden olmaktadır (Taşçı, 2014: s. 168). Bunun yanında, kent meydanlarında oluşan kolektivizm ve kolektif ideolojiler, meydanların tasarım ve estetiğini belirleyen temel hususlardan biridir. Meydanlarda, ait olduğu kolektif hafızaya özgü imgeler, sesler, anıt ve görseller öne çıkar ve mevcut kolektif hafızayı yeniden üretmektedir.

Çelik'e (2021: s. 12) göre, kent meydanları bir uzam olarak insanlar arası iletişim ve etkileşim esnasında ortaya çıkan özel bir *ifşa* alanıdır. Ifşa ile ortaya çıkan şey kendini bilme ve diğerleriyle ortak bir yaşamı paylaşabilme yetisidir. Önemli bir kültürel ve insani ilişkiler zemini olan meydanlar, basitçe bir etkileşim ve mübadele alanları değil, "aşına vakitlere ayarlı bir tasavvur ve hafızanın muhitidir". Meydanda meydana gelen karşılıklı yüzleşmeler, insani ilişkiler ve öteki/yabancı olanla karşılaşma kuşatıcı bir yaşam algısı üretmektedir. Yaşam dünyasındaki farklı ritimleri ve tarzları aşikâr kılan meydan metafiziği bu yönüyle şehre aidiyeti güçlendirmektedir.

Meydan ve Çatışma

Tümer (2000), bir meydanı tanıyabilmemiz için binalar, anıtlar, planlar veya kesitlerin ötesine geçerek, o meydanı kullanan insanların, kalabalıkların, zaman akışının, saatlerin, sabahların, akşamların ve bunun gibi diğer öğelerin dikkate alınması gerektiğini vurgular ve ekler: "Bir kent meydanını bir pazar günü, sabahın erken saatlerinde, bomboşken dolaşmakla, o meydanda ateşli, coşkulu bir politik gösteri sırasında bulunmak arasında büyük farklar vardır." Öyle ki, meydanlar en çok da bu coşkulu ve ateşli anlarla hatırlanmaktadır. Dolayısıyla meydanlar, tarih boyunca yalnızca kamusal karşılaşma ve gündelik etkileşim alanları olarak nötr birer toplanma alanları olmasının yanı sıra siyasal iktidarın kurulması, yeniden üretilmesi ve kimi zaman da kitlesel toplumsal hareketler aracılığıyla sorgulanarak dönüştürülmesi süreçlerinin başlıca mekânsal sahneleri olarak işlev görmüştür. Karşı kamusalılıkların sergilendiği ve çeşitli direnç mekanizmalarının üretildiği alanlar olarak meydanlar, politik birer kimlik taşımaktadır. Rejim değişiklikleri, devrimler, kitlesel protestolar, darbeler, siyasal mitingler ve hatta katliamlarla sonuçlanan toplumsal kırılmaların önemli bir bölümü meydanlarda gerçekleşmiş, bu olaylar kolektif hafızanın mekânsal olarak şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu yönüyle meydanlar, toplumsal travmaların, siyasal mücadelelerin ve tarihsel kırılma anlarının maddi ve sembolik izlerini taşıyan hafıza mekânları olarak toplumların tarihsel bilinçlerinde kalıcı bir yer tutmaktadır.

Meydanlar, modern kentte kamusal görünürlüğün en yoğunlaştığı alanlar olmaları nedeniyle zamanla güçlü biçimde politize olmuş mekânlara dönüşmüştür. Özellikle kitlesel protestolar, toplumsal hareketler ve karşı-kamusal taleplerinin görünürlük kazandığı dönemlerde meydanlar, devlet iktidarının denetim ve müdahale mekanizmalarının doğrudan devreye sokulduğu çatışmalı alanlar hâline gelmektedir. Bu bağlamda güvenlik politikaları, polis müdahaleleri, erişim kısıtlamaları ve mekânsal denetim stratejileri, egemen iktidarın kamusalılığı yeniden düzenleme ve muhalif talepleri sınırlandırma araçlarından biri olarak işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda, Lefebvre'in *Şehir Hakkı* (2025 [1968]) çalışması ile David Harvey'in *Asi Şehirler* (2015) eseri birlikte ele alındığında, kentsel mekânın, kamusal alanların ve özellikle meydanların politik niteliğine ilişkin süreklilik gösteren fakat farklı teorik yoğunluklara sahip bir tartışma ortaya çıkmaktadır. Lefebvre, "şehir hakkı" kavramını kentsel yaşamın üretim süreçlerinin kolektif biçimde yeniden sahiplenilmesi olarak tanımlamakta ve kenti kapitalist üretim ilişkilerinin şekillendirdiği "soyut mekân"ın karşısında gündelik yaşam pratikleri üzerinden yeniden üretilebilecek bir toplumsal alan olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçevede "şehir hakkı", kentin üretim ve yeniden üretim süreçlerine müdahil olma ve kenti farklı toplumsal ilişkiler temelinde yeniden kurma talebini ifade etmektedir. Ne var ki, kamusal açık alanlar ve meydanlar, kentsel yeniden üretim süreçlerine müdahale etme ve farklı toplumsal talepleri dile getirme süreçlerinde kentsel mekanların en başında gelmektedir. Buna ilaveten, Harvey bu kavramsal zemini Marksist bir politik ekonomi çerçevesi içinde genişleterek kentleşme süreçlerini kapitalist sermaye birikiminin temel mekanizmalarından biri olarak ele almakta ve kentsel dönüşüm, altyapı yatırımları ve konut piyasaları gibi süreçlerin fazla sermayenin soğurulması ve krizlerin ertelenmesi işlevini gördüğünü ileri sürmektedir (Harvey, 2015). Bu bağlamda Harvey,

⁵ Sivas Katliamı sonrasında Madımak Otel'i'nin kolektif bellek, travma ve mekânsal hafıza bağlamında nasıl anlamlandırıldığını inceleyen önemli bir çalışma için bkz. Ozan Çavdar (2017). Yazar, olay mekânının toplumsal hafızadaki yerini ve anma siyaseti etrafında şekillenen tartışmaları ele almaktadır. Ayrıntılı değerlendirme için ilgili çalışmaya başvurulabilir.

Lefebvre'in "şehir hakkı" kavramını daha açık bir siyasal programa dönüştürerek kentsel mekân üzerindeki mücadelenin anti-kapitalist bir toplumsal dönüşüm stratejisinin parçası olması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla temelde "şehir hakkı" kavramına yaslanan her iki yaklaşım, meydanları da içine alan kentsel mekânı, iktidar ve sınıf ilişkilerinin üretildiği çatışmalı bir mekân olarak kavramsallaştırmaktadır.⁶

Meydan ve çatışma ilişkisi bağlamında tarihsel olarak en dikkat çekici örneklerden biri, Place de la Concorde'dır. Fransız Devrimi sürecinde kitlesel ayaklanmaların, siyasal tasfiyelerin ve kamusal infazların merkezlerinden biri hâline gelen meydan, modern siyasal şiddetin kamusal mekânda görünürlük kazandığı en çarpıcı alanlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Devrim sonrasında bir dönem "Place de la Révolution" (Devrim Meydanı) adıyla anılan bu alan, başta Kral XVI. Louis ve Kraliçe Marie Antoinette olmak üzere binlerce kişinin giyotinle idam edildiği bir kamusal infaz sahnesi işlevi görmüş ve böylece Fransız Devrimi'nin kolektif hafızasında simgesel bir yer edinmiştir. Ange-Jacques Gabriel tarafından tasarlanan ve 1775 yılında tamamlanan meydan, başlangıçta monarşik iktidarın ihtişamını temsil eden anıtsal bir kamusal mekân olarak planlanmışken devrim sürecinde radikal siyasal dönüşümün ve "Terreur" döneminin en görünür sahnelerinden birine dönüşmüştür. Özellikle Kral XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793 tarihinde meydanda giyotinle idam edilmesi, siyasal egemenliğin kamusal olarak yeniden tanımlandığı tarihsel bir kırılma anı olarak değerlendirilmektedir. Bugün Louvre'dan başlayarak Place Charles de Gaulle ve La Défense aksına uzanan kentsel bütünlüğün önemli bir parçası olan Concorde Meydanı, modern kent mekânının aynı anda hem estetik temsilin hem de siyasal şiddetin taşıyıcısı olabileceğini göstermektedir. Meydanın ismindeki "concorde" kavramının "uyum" ve "uzlaşma" anlamına gelmesi ise tarihsel süreç açısından dikkat çekici bir ironi taşımaktadır. Zira meydan, bir yandan ulusal birlik ve düzen fikrini temsil ederken, diğer yandan devrim sürecinde kamusal şiddetin kitlesel biçimde sergilendiği bir alan olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle Concorde Meydanı, meydanların siyasal iktidarın teşhir edildiği, rejim dönüşümlerinin görünürlük kazandığı ve toplumsal hafızanın travmatik biçimde üretildiği çatışmalı mekânlar olduğunu ortaya koyan paradigmatic örneklerden biri olarak değerlendirilebilir (Tümer, 2000).

Bu noktada, 20.yüzyılın ilk yarısı Avrupa kentlerinde meydanların araçsallaştırılma biçimlerine dair farklı örnekleri temsil etmektedir. 20.yüzyıla özgü politik atmosfer içerisinde meydanlar, totaliter rejimler tarafından ideolojik temsil ve toplumsal kontrol stratejilerinin temel mekânsal araçlarından biri haline gelmiştir. Özellikle faşist, Nazi ve Stalinist rejimler altında meydanlar, kitlesel mobilizasyonun organize edildiği, iktidarın görsel ve ritüel performanslarla yeniden üretildiği ve toplumsal rızanın zorlayıcı biçimlerde inşa edildiği sahneler dönüşmüştür. Bu bağlamda meydanlar, bir yandan devletin kitlesel gösteriler, geçit törenleri ve sembolik mimari düzenlemeler aracılığıyla kendisini "bütünlük" ve "güç" içinde temsil ettiği alanlar olarak işlev görürken, diğer yandan muhalif hareketlerin bastırıldığı, görünürlüklerinin sınırlandırıldığı ve kamusal alanın sıkı güvenlik rejimleriyle yeniden düzenlendiği çatışmalı mekânlar olarak da ortaya çıkmıştır. Özellikle Nazi Almanyası'nda Nürnberg mitingleri veya Sovyetler Birliği'nde Kızıl Meydan'daki kitlesel törenler, meydanların politik estetik ve kitle psikolojisi üzerinden totaliter iktidarın meşruiyet üretiminde nasıl merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bu süreçte meydan, Habermasçı anlamda rasyonel tartışmanın mekânı olma işlevinde uzaklaşmış, iktidarın performatif temsiliinin sahnesi haline gelmiştir (Karatepe, 2021: s. 69-70).

Bu bağlamda, meydan-siyaset-iktidar ilişkisini tarihsel süreklilik içerisinde en güçlü biçimde temsil eden örneklerden biri Kızıl Meydan'dır. Moskova'nın siyasal ve simgesel merkezi konumundaki meydan, 15. yüzyılda Kremlin surlarının inşasının ardından şekillenmiş ve tarih boyunca idamlar, askerî geçit törenleri, kitlesel gösteriler, resmî kutlamalar ve siyasal mitingler gibi çok çeşitli kamusal faaliyetlerin başlıca sahnesi olmuştur. Günümüzde UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Kızıl Meydan, devlet iktidarının mekânsal temsiline ilişkin güçlü bir ideolojik peyzaj niteliğiyle tüm dünyada sembolik bir karakter taşımaktadır. Kızıl Meydan, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği'nin askerî, siyasal ve ideolojik gücünün kamusal olarak sergilendiği başlıca alanlardan biri hâline gelmiştir. Sovyet Ordusu'nun

⁶ Alejandro Amenábar'ın 2009 yapımı *Agora* filmi, Antik İskenderiye bağlamında kurgulanan ve agoranın sosyo-politik işlevlerini görünür kılan önemli sinematografik örneklerden biridir. Film, ilk kadın filozof ve matematikçilerden biri olarak kabul edilen Hypatia'nın yaşamı üzerinden paganizm, Hristiyanlık ve bilimsel/felsefi düşünce arasında ortaya çıkan epistemolojik, kültürel ve politik çatışmaları ele almakta ve bu çatışmaların kamusal görünürlük kazandığı temel mekân olarak agorayı öne çıkarmaktadır. Özellikle dinsel iktidar mücadeleleri, kitlesel şiddet, kamusal baskı ve karşıt düşüncelerin bastırılması gibi süreçlerin agora üzerinden temsil edilmesi, meydanların tarih boyunca iktidar mücadelelerinin, toplumsal gerilimlerin ve kültürel hegemonya çatışmalarının merkezî mekânları olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle film, meydanların kamusal alan, güç ilişkileri ve karşı-kamusalılık bağlamındaki tarihsel rolünü anlamak açısından dikkate değer bir görsel ve kuramsal referans sunmaktadır.

düzenlediği askerî törenler ve kitlesel geçitler aracılığıyla meydan, sosyalizm ve komünizmin küresel ölçekte görünürlik kazandığı sembolik bir güç sahnesine dönüşmüştür. Bu yönüyle meydan, devlet otoritesinin, siyasal disiplinin ve kolektif aidiyetin mekânsal olarak yeniden üretildiği bir temsil alanı işlevi görmüştür. Nitekim Taşçı'ya göre (2014: s. 217), Kızıl Meydan Sovyet silahlı kuvvetlerinin ve devlet gücünün en önemli sembollerinden biri hâline gelmiştir. Öte yandan meydanın taşıdığı simgesel anlam yalnızca devlet merkezli değildir, aynı zamanda dünya siyasetinin ideolojik kutuplaşmalarını ve tarihsel kırılmalarını da bünyesinde taşımaktadır. Bu bağlamda Vladimir Mayakovsky'nin Moskova'yı "dünyanın merkezi" olarak tanımlaması, Kızıl Meydan'ın yalnızca ulusal ölçekte değil, küresel siyasal tahayyül içinde de merkezi bir konuma sahip olduğuna işaret etmektedir (Tümer, 2000). Dolayısıyla Kızıl Meydan, meydanların siyasal iktidarın görünürlik kazandığı, ideolojik temsilin üretildiği ve kolektif hafızanın biçimlendiği tarihsel-politik mekânlar olduğuna ilişkin en güçlü örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Tarihe geçmiş çatışmaların yaşandığı bir diğer meydan da dünyanın diğer ucunda, Çin'de, başkent Pekin'de bulunan, yasak şehre ana giriş olarak 1417'de inşa edilen Tiananmen Meydanı'dır. Binli yılların sonuna yaklaşırken, Hong Kong'un kaderi üzerinde İngiltere ve Çin arasında yapılan politik münakaşalar ve müzakereler, Tiananmen Meydanı'nda gerçekleşen bir katliamla neredeyse son bulur. İngiliz emperyal güçlerinin Hong Kong yönetimi 1997 yılında sona erecektir ve henüz liberalleşmiş Çin hükümeti Hong Kong yönetimini devralmak için Thatcher yönetimiyle görüşmeler yapmış ve en nihayetinde Hong Kong'un bundan böyle Çin'e bağlı bir şehir devleti olacağını kesinleştirmiştir. Çin yönetimini istemeyen binlerce Hong Konglu, 1982 yılında Thatcher-Deng görüşmesi sonunda Çin'e devredilmesi kesinleşen kentten, Pasifik Okyanusu'nun karşı kıyısındaki ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelere göç etmeye başlamıştır. Özellikle eğitimli, profesyonel orta ve üst sınıftan Pasifik karşısına doğru kayan göçleri asıl tetikleyen ise, 4 Haziran 1989 günü Çin hükümetinin, özgürlük ve demokrasi talebiyle aydınlar, öğrenciler ve işçiler tarafından yapılan protestoları sonlandırmak amacıyla Tiananmen Meydanı'na tanklarla girmesi olmuştur. Çin'in bu hamlesi zaten tedirgin olan Hong Kong vatandaşlarının dehşete kapılmasına neden olmuş ve Britanya hükümetinin kenti yeniden devralma beklentileri oluşmuştur (Suner, 2018: s. 91-98). Ancak, Çin'de gerçekleşen bu kanlı bastırma olayı, başta Çin halkı olmak üzere, neredeyse tüm Asya halklarını etkilemiştir. Günümüzde halen Tiananmen Meydanı denince akla ilk gelen, bu kanlı çatışma sahneleridir.

Türkiye'de meydanların inşası, dönüşümü ve işlevleri ise Türkiye'nin modernleşme deneyimi, politik-ideolojik kutuplaşmalar ve tarihi dönüm noktalarıyla yakında ilişkilidir. Türkiye'de meydanlar, modern kentleşme ve ulus-devlet inşası süreçleri içinde iktidarın temsil pratiklerinin ve toplumsal muhalefetin yoğunlaştığı çatışmalı politik mekânlar olarak şekillenmiştir. Cumhuriyet'in erken döneminde Ankara'daki Ulus Meydanı ve Kızılay Meydanı, devletin modernleşme ve sekülerleşme ideolojisini görünür kılmak amacıyla planlanmış; anıtlar, tören aksları ve resmî geçitlerle desteklenen bu mekânsal düzenlemeler, kamusal alanı büyük ölçüde devletin temsil repertuarına eklemlenmiştir. Bu dönemde meydanlar, özellikle 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve 19 Mayıs törenleri gibi ritüeller aracılığıyla, devlet-toplum ilişkisini hiyerarşik ve performatif bir çerçevede yeniden üretmiştir. 1950 sonrası çok partili dönemde ise meydanlar, artan toplumsal mobilizasyonla birlikte giderek daha çatışmalı bir karakter kazanmış; özellikle 1 Mayıs 1977 Taksim Meydanı olayları, kamusal alanın hem kitlesel görünürlik hem de devlet şiddeti açısından nasıl kırılğan bir politik zemine dönüştüğünü göstermiştir. 1980 askeri darbesi sonrasında getirilen kısıtlamalar ve sıkıyönetim uygulamaları, meydanların kullanımını ciddi biçimde sınırlandırarak kamusal toplanma pratiklerini uzun süre kontrol altına almıştır. 2000'li yıllarda ise Taksim Meydanı ve Gezi Parkı, neoliberal kentleşme, kentsel dönüşüm projeleri ve güvenlik politikalarının kesişiminde yeniden politize olmuş, özellikle 2013 Gezi Parkı protestoları, meydanların devlet müdahalesi, polis şiddeti ve kolektif eylemlilik arasındaki gerilimli ilişkisinin en yoğun görünümünden biri haline gelmiştir. Benzer şekilde Suruç (2015) ve Ankara Gar (2015) saldırıları sonrasında meydanlarda gelişen kitlesel anma ve protesto pratikleri, kamusal alanın hem yas tutma hem de siyasal talep üretme mekânı olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de meydanların ne yalnızca devletin ideolojik temsiline indirgenebileceği ne de tamamen özgür katılım alanları olarak kavranabileceği; aksine, kamusal alanın sürekli olarak devlet düzenlemeleri, güvenlik rejimleri ve toplumsal hareketler arasındaki gerilim üzerinden yeniden üretildiği dinamik ve çatışmalı mekânlar olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'de Taksim Meydanında yaşanmış ve "Kanlı 1 Mayıs" olarak tarihe geçmiş 1 Mayıs 1977 olayları özgün bir örnek sunmaktadır. 1 Mayıs 1977, Türkiye tarihindeki en kitlesel İşçi Bayramı kutlamalarından birinin gerçekleştirildiği gündür. DİSK öncülüğünde Taksim Meydanı'nda toplanan yaklaşık 500 bin kişinin üzerine ateş açılması sonucu 34 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Bu olayları inceleyen Baykan ve Hatuka'nın (2010) çalışmasına göre Taksim Meydanı, devlet iktidarı, ulusal kimlik inşası, modernleşme ideolojisi ve karşı-kamusalılıkların karşı karşıya geldiği

çok katmanlı bir politik mekân olarak ele alınmaktadır. Özellikle Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi yaklaşımından hareket eden çalışma, Taksim'in Cumhuriyet döneminde yeni rejimin seküler ve modernist ideolojisinin mekânsal temsili olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Çalışmaya göre meydanın Cumhuriyet Anıtı, geniş bulvarlar ve Henri Prost'un planlama müdahaleleriyle yeniden düzenlenmesi, ulus-devletin kamusal alan üzerindeki hegemonik temsil stratejisinin parçasıdır. Bu bağlamda Taksim, modern Cumhuriyet'in "temsili mekânı" olarak kurgulanmıştır. Baykan ve Hatuka'nın (2010) temel tartışmalarından biri, Taksim Meydanı'nın zamanla egemen kamusal alanın mekânı olmaktan çıkarak farklı toplumsal aktörlerin karşı-kamusal taleplerini görünür kıldığı çatışmalı bir siyasal alana dönüşmesidir. Baykan ve Hatuka, özellikle 1970'lerden itibaren meydanın emek hareketleri, sendikal mobilizasyonlar ve kitlesel gösteriler aracılığıyla alternatif politik aidiyetlerin üretildiği bir mekân haline geldiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede 1 Mayıs gösterileri, meydanın sembolik anlamını dönüştüren temel kırılma noktası olarak ele alınmaktadır. Çalışmada belirtildiği üzere, 1976 ve 1977'de DİSK öncülüğünde gerçekleştirilen kitlesel 1 Mayıs gösterileri, Taksim Meydanı'nı işçi sınıfının kolektif görünürlüğünü sağlayan politik bir sahneye dönüştürmüştür. Bu bağlamda çalışma, meydanın yalnızca fiziksel erişime açık bir kamusal alan olmadığını, kamusal görünürlüğün kimler tarafından, hangi koşullarda ve ne ölçüde kullanılabileceğine ilişkin sürekli bir iktidar mücadelesinin mekânı olduğunu göstermektedir. Özellikle 1977 Taksim Katliamı sonrasında meydanın uzun yıllar 1 Mayıs kutlamalarına kapatılması, devletin kamusal alan üzerindeki egemenlik kurma stratejisinin somut bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Makale, yasaklama ve güvenlik politikalarının yalnızca güvenlik amaçlı değil, aynı zamanda belirli toplumsal grupların kamusal görünürlüğünü sınırlandıran mekânsal denetim mekanizmaları olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Taksim Meydanı'nın sendikal organizasyonlar ile egemen güçler arasındaki ilişki doğrultusunda kullanılmasına karşıt bir örnek olarak 15 Temmuz olayları verilebilir. 15 Temmuz 2016 olayları, Türkiye'de meydanların politik işlevinin olağandışı ve farklı bir bağlamda yeniden görünürlük kazandığı ve kamusal alanın, kısa sürede hem devlet meşruiyetinin yeniden üretildiği hem de kitlesel seferberliğin örgütlendiği bir mücadele mekânına dönüştüğü bir örnektir. 15 Temmuz gecesinde meydanlar, önceki örneklerde gözlemlenen iktidar ve güç ilişkilerine yönelik eleştirel kamusal pratiklerinin ve protesto eylemlerinin gerçekleştiği alanlar olmaktan farklı olarak, dönemin Cumhurbaşkanı'nın çağrısı doğrultusunda iktidara yönelik darbe girişimine karşı kitlesel mobilizasyonun örgütlendiği ve bu girişimin toplumsal katılım yoluyla engellendiği kamusal mekânlar haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı'nın televizyon ve dijital medya üzerinden yaptığı çağrının ardından başta Taksim Meydanı, Kızılay Meydanı ve Saraçhane Meydanı olmak üzere birçok kent merkezinde yoğun bir insan hareketliliği oluşmuş, sivil yurttaş katılımı, darbe girişimine karşı bir tür "kamusal direniş" formu olarak meydanlarda somutlaşmıştır. Bu süreçte meydanlar, klasik anlamda protesto ve muhalefet pratiklerinden farklı olarak, bu kez devletin kendisini ve mevcut siyasal düzeni korumaya yönelik kitlesel görünürlüğün üretildiği alanlar haline gelmiştir. Aynı zamanda güvenlik güçlerinin koordinasyonu, medya üzerinden kurulan iletişim ağları ve sivil toplumsal mobilizasyon, kamusal alanın hızlı ve yoğun biçimde yeniden örgütlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte 15 Temmuz sonrasında ilan edilen olağanüstü hâl rejimi, meydanların bu dönemde kazandığı mobilizasyon kapasitesinin kalıcı bir güvenlik ve kontrol rejimiyle birlikte yeniden çerçevelendiğini göstermiş, böylece kamusal alan, bir yandan "ulusal egemenliğin savunulduğu" sembolik bir mekân olarak kutsanırken, diğer yandan siyasal iktidarın güvenlik söylemiyle yeniden tanımladığı daha sıkı bir kamusal düzenin parçası haline gelmiştir. Bu yönüyle 15 Temmuz gecesi, Türkiye'de meydanların yalnızca muhalefetin değil, aynı zamanda devlet merkezli kitlesel mobilizasyonun da üretildiği çift yönlü politik mekânlar olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç

Meydanlar, ilk kentlerin ortaya çıkışından bu yana farklı toplumsal grupların karşılaştığı, bir araya geldiği ve toplumsallaştığı kamusal alanlar olarak öne çıkmaktadır. Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerde birden fazla biçimde kendini gösteren meydanlar, genellikle benzer işlevlere sahip olmuşlardır. Antik Yunan agoralarından Roma forumlarına, Orta Çağ Avrupa meydanlarından Osmanlı çarşılarına ve modern kent meydanlarına kadar uzanan tarihsel süreç, meydanların her dönemin ekonomik, siyasal ve kültürel yapısının en yoğun şekilde temsil edildiği ve işlediği kamusal alanlar olarak görülmektedir. Bu alanlar aynı zamanda kamusal yaşamın örgütlendiği ve toplumun kendisini görünür kıldığı çok katmanlı sosyo-mekânsal yapılar olarak öne çıkmaktadır.

Bunun yanında, çalışma boyunca ele alınan örnekler göstermektedir ki meydanlar, tarihsel olarak ticaretin, toplumsal karşılaşmanın ve kültürel etkileşimin merkezi olmanın yanında, siyasal iktidarın temsil edildiği ve toplumsal mücadelelerin görünürlük kazandığı başlıca mekânlar arasında yer almaktadır. Özellikle modern dönemde kentleşme süreçlerinin hızlanması, kamusal alanın yeniden düzenlenmesi ve kitlesel siyasetin gelişmesiyle birlikte meydanlar, siyasal mobilizasyonun en önemli sahneleri haline gelmiştir. Place de la Concorde, Kızıl Meydan, Tahrir Meydanı ve Taksim Meydanı gibi

örnekler, meydanların gündelik yaşam pratiklerinin yanı sıra devrimlerin, protestoların, darbelerin ve toplumsal kırılmaların da merkezi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda meydanlar, kamusal görünürlüğün yoğunlaştığı, kolektif aidiyetlerin üretildiği ve farklı toplumsal aktörlerin kamusal meşruiyet mücadelesi yürüttüğü politik alanlar olarak öne çıkmaktadır. Mekânın üretimi, ilişkisel mekân anlayışı ve şehir hakkı tartışmalarına yaslanarak, makale boyunca getirilen örnekler meydanların sembolik anlam ve işlevlerinin çoklu güç ilişkileri içerisinde belirlendiğini göstermektedir. Salt, tek tip ve normatif bir meydan kabulünün olmadığına veya meydanların toplumun tüm kesimleri tarafından demokratik bir biçimde kullanılmadığına işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, meydanların kamusal alan olarak işlevsel hale gelmesi, birden fazla toplumsal grup arasındaki çatışma ve uzlaşmaya göre şekillenmektedir. Özellikle modern devletin güvenlikleşme stratejileri, polis müdahaleleri ve mekânsal denetim biçimleri, meydanların kamusal niteliğini doğrudan etkileyerek bu alanları çatışmalı politik coğrafyalara dönüştürmektedir. Bununla birlikte meydanlar, karşı-kamusalılıkların, toplumsal direnişlerin ve alternatif siyasal taleplerin görünürlük kazandığı alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de ve dünyanın farklı coğrafyalarında meydanlarda yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar, bu mekânların nötr, kapsayıcı ve herkese eşit biçimde açık kamusal alanlar olarak değerlendirilmesini önemli ölçüde problematik hâle getirmektedir. Aksine meydanlar, birçok durumda iktidar ilişkilerinin yoğunlaştığı, baskı, şiddet, denetim ve çatışma pratiklerinin görünürlük kazandığı politik mekânlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar, kimi zaman mevcut siyasal ve ekonomik güç yapılarına karşı geliştirilen alternatif kamusalılıkların, toplumsal hareketlerin ve karşı-hegemonik söylemlerin kitlesel biçimde ifade edildiği mücadele alanlarına dönüşürken, kimi zaman da devletin meşru siyasal söylemini yeniden ürettiği, kitlesel rıza oluşturduğu ve kamusal düzeni tahkim ettiği temsil mekânları olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla meydanlar, kamusal erişimin her koşulda eşit ve sınırsız biçimde mümkün olduğu homojen alanlar olmaktan ziyade, kullanım biçimleri, erişim imkanları ve siyasal anlamları belirli tarihsel bağlamlar içinde yeniden tanımlanan, parçalı, müzakereye açık ve çoğu zaman çatışmalı kamusal mekânlar olarak değerlendirilmelidir.

Son olarak meydanlar, tarihsel süreklilik içinde biçimsel özellikleri ve işlevsel kullanımları dönüşüme uğramış olsa da kamusal yaşamın en fazla yoğunlaştığı, toplumsal hafızanın yeniden üretildiği ve siyasal mücadelenin mekânsal olarak görünürlük kazandığı temel kentsel alanlar olma niteliğini korumaktadır. Bu yönüyle meydanlar, ilişkilerin, iktidar pratiklerinin ve kolektif eylemlilik biçimlerinin kesiştiği karmaşık sosyo-mekânsal yapılar olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla meydanların analizi, salt mimarlık ve kent planlama disiplinlerinin teknik ve estetik sınırları içinde kalmamalıdır. Bunun aksine sosyoloji, siyaset bilimi, beşerî coğrafya ve kültürel çalışmalar gibi farklı disiplinlerin kuramsal araçlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bu çok disiplinli yaklaşım, kamusal alanın üretim ve dönüşüm süreçlerini, kentliliğin değişen biçimlerini ve modern kent yaşamında görünürlük, temsil ve katılım ilişkilerinin nasıl yeniden kurulduğunu daha bütünlüklü bir biçimde anlamaya imkân tanımaktadır. Bu bağlamda meydanlar hem gündelik yaşam pratiklerinin hem de olağanüstü siyasal momentlerin yoğunlaştığı, toplumsal belleğin katmanlaştığı ve şehir hakkı tartışmalarının somutlaştığı kritik mekânsal düğümler olarak okunmalıdır.

Kaynakça

- Acar, M. (2019). Yeni bir kent tanımı: ‘Kent halısı’. *Mimarlık*, (405), 80.
- Akman, K. (2020). Kent meydanlarının önemi ve değişen işlevi. *Akademik Düşünce Dergisi*, (1), 17-33.
- Aktüre, S. (1973). 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde anadolu osmanlı şehrinde şehirs el yapının değişim süreci. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, (1/1), 101-128.
- Baykan, A., & Hatuka, T. (2010). Politics and culture in the making of public space: Taksim Square, 1 May 1977, Istanbul. *Planning perspectives*, 25(1), 49-68.
- Benhabib, S. (1992). Models of public space: hannah arendt, the liberal tradition, and jürgen habermas. In C. Calhoun (Ed.), *Habermas and the public sphere* (pp. 73–98). MIT Press.
- Brenner, N. (2009). What is critical urban theory? *City*, 13(2–3), 198–207.
- Cerasi, M. M. (2001). *Osmanlı kenti, osmanlı imparatorluğu’nda 18. ve 19.yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi* (A. Ataöv Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Childe, G. (2018). *Tarihte neler oldu? araçların öyküsü* (A. Şenel Çev.). Kırmızı Yayınevi.
- Çavdar, O. (2017). Mekân ve kolektif bellek: sivas katliamı ve madımak oteli. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, (4/1), 237-257.

- Çelik, C. (2021). Şehir ve meydan. *Düşünen Şehir Dergisi*, (14), 10–19.
- Çelik, S. (2021). Yeni kapitalizmin mekânsal örgütlenme biçimi olarak yaratıcı kentler: Singapur örneği. *İdealkent*, 16(45), 1703-1730.
- Dechaux, E. (Ed.). (2012). *Kamusal alan* (H. Köse Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Erkilet, A. (2004). *Eleştirellikten uyuma. müslümanların kamusal alan serüveni*. Hece Yayınları.
- Eyüce, Ö. (2000). Meydanlar. *Ege Mimarlık Dergisi*, (32/2), 11.
- Franck, K. A., & Huang, T. S. (2021). Occupying public space, 2011: from tahrir square to zuccotti park. In *Public Space Reader* (pp. 182-189). Routledge.
- Fraser, N. (1985). What's critical about critical theory? The case of habermas and gender. *New German Critique*, 35, 97–131.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.
- Giritlioğlu, C. (1991). *Şehirselleşme mekân öğeleri ve tasarımı*. Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Göle, N. (2000). *İslamın yeni kamusal yüzleri*. Metis Yayınları.
- Gül, M. (2014). *Modern İstanbul'un doğuşu: bir kentin dönüşümü ve modernleşmesi* (F. B. Helvacıoğlu Çev.). Sel Yayıncılık.
- Habermas, J. (2002). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü* (M. Sancar & T. Bora Çev.). İletişim Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Asi şehirler: şehir hakkında kentsel devrime doğru* (A. D. Temiz Çev.). Metis Yayınları.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı* (B. Doğan Çev.). Metis Yayınları.
- Kalaycı, N. (2013). Farklılıkların temsili sorunu ve kamusal alan. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 1-25.
- Karakaş, M. (2019). Kent, mekân ve toplum: mekân sosyolojisine giriş. İçinde M. Karakaş, (Ed.) *Kent, Mekân ve Toplum* (ss. 15-42). Tezkire Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2021). *Meydan ve modernleşme*. İdealkent Yayınları.
- Köker, L. (2004). Demokratik meşruluk, kamusal alan ve çokkültürlülük sorunu. İçinde M. Özbek (Ed.) *Kamusal alan* (ss. 309-320). Hil Yayınları.
- Krier, R. (1979). *Urban space*. Rizzoli International Publications.
- Landes, Joan B. (1988). *Women and the public sphere in the age of the french revolution*. Cornell University Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (İ. Ergüden Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2025). *Şehir Hakkı* (İ. Ergüden Çev.). Sel Yayıncılık.
- Low, S. M. (2000). *On the plaza: the politics of public space and culture*. University of Texas Press.
- Lynch, K. (2019). *Kent imgesi* (İ. Başaran Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space: an inquiry into a socio-spatial process*. John Wiley and Sons.
- Massey, D. (1996). Politicising space and place. *Scottish Geographical Magazine*, 112(2), 117-123.
- Massey, D. (2005). *For space*. Sage Publications.
- Massey, D. (2013). *Space, place and gender*. John Wiley & Sons.
- Moughtin, C. (2003). *Urban design: street and square*. Architectural Press.
- Negt, O. & Kluge, A. (1993). *Public sphere and experience: toward an analysis of the bourgeois and proletarian public sphere*. University of Minnesota Press.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: les lieux de mémoire. *Representations*, (26), 7-24.
- Özak, N. Ö. & Gökmen, G. P. (2009). Bellek ve mekân ilişkisi üzerine bir model önerisi. *İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, (8/2), 145-155.

- Özer, M. N., Ayten, M. A., & Kuntay, O. (2005). Kamusal odak olarak kent meydanları. *Planlama*, 3, 96-103.
- Pirenne, H. (1982). *Orta çağ kentleri, kökenleri ve ticaretin canlanması* (Ş. Karadeniz Çev.) Dost.
- Roy, A. (2016). What is urban about critical urban theory?. *Urban Geography*, 37(6), 810-823.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak & A. Yılmaz Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2018). *Ten ve taş: batı uygarlığında beden ve şehir* (T. Birkan Çev.). Metis Yayınları.
- Sjoberg, G. (1965). *The pre-industrial city, past and present*. Free Press Paperback.
- Suner, A. (2018). *Hong kong-istanbul: şehri şahsileştirmek*. Metis Yayınları.
- Taşçı, H. (2014). *Bir hayat tarzı olarak şehir, mekân, meydan*. Kaknüs Yayınları.
- Tuna, K. (2017). *Toplum açıklama girişimi olarak şehir teorileri*. İz Yayıncılık.
- Tümer, G. (2000). Kentler, binalar, insanlar, olaylar ve meydanlar. *Ege Mimarlık Dergisi*, (2/34), 12-17.
- Wycherley, R. E. (1962). *How the greeks built cities*. MacMillian.
- Wycherley, R. E. (1978). *The stones of athens*. Princeton University Press.
- Yalçın, H., & Metin, O. (2024). Sosyo mekânsal bir alan olarak meydanlar. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 264-284.

Acknowledgments/Bilgilendirme Beyanı

The author has not declared any acknowledgments./Yazar herhangi bir beyanda bulunmamıştır.

Author Contributions/Yazar Katkıları

The author has not declared any other contributors./Yazar çalışmayı tek başına hazırladığını beyan etmiştir.

Funding and Support/Sponsorluk ve Destek

The author has not declared funding and support for this research./Yazar bu çalışma için herhangi bir sponsorluk ve destek beyanında bulunmamıştır.

Ethical Committee Approval/Etik Kurul Onayı

The author has declared that there is no need to obtain Ethical Committee Approval for this research./Yazar bu çalışma için Etik Kurul Onayı alınması gerekmediğini beyan etmiştir.

Competing Interests Declaration/Çıkar Çatışması Beyanı

The author has not declared competing interests for this research./Yazar bu çalışma için çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Data Availability/Veri Sağlama

The author has not declared any data for this research./Yazar bu çalışma için herhangi bir veri sağlama beyanında bulunmamıştır.

Peer-review Status/Hakem Değerlendirmesi Durumu

The research has been double-blind peer-reviewed./Bu çalışma çift-körleme hakemlik sürecinden geçmiştir.